

België als kunstwerk, of de versplintering van een natiebegrip

Samenvatting

Het artikel biedt een Belgisch contrapunt voor het thema van dit nummer van *Beleid en Maatschappij*. Het langs taalkundige lijnen uit elkaar vallen van het Belgische natiebegrip in de jongste tijd wordt geanalyseerd. Dit fenomeen van versplintering wordt niet, zoals gebruikelijk, voorgesteld als vanzelfsprekend uitvloeisel van de Belgische taaldualiteit, maar wordt als historisch gegeven geduid en gerelateerd aan de gebeurtenissen in beide wereldoorlogen – en vooral aan de verwerking van deze gebeurtenissen in het politieke geheugen. Hierbij wordt het verschil met de Nederlandse oorlogsverwerking aangeduid.

1. Inleiding

'How could we have missed it so long?' schreef in de zomer van 1994 een criticus over de Londense tentoonstelling *Impressionism to Symbolism. The Belgian Avant-garde 1880-1900*. Deze tentoonstelling, 'the surprise of the season', liet zien hoe de Belgische schilderkunst van het fin-de-siècle een geheel eigen, subtiel en coherent antwoord ontwikkelde op het Franse impressionisme (Melikian 1994).

'De Belgische schilderkunst'? Vanuit hedendaags Belgisch perspectief beschouwd, hanteerde de geestdriftige Britse criticus een wel zeer onproblematistische visie op het fenomeen. Kan men met evenveel recht spreken over een Belgische als over een Franse of Nederlandse kunst? Is het zoeken naar een gemeenschappelijk idioom in de werken van James Ensor, Theo van Rysselberghe en Félicien Rops wellicht een futiele exercitie? In België zelf lijkt hieromtrent steeds meer skepsis te heersen, althans bij de politieke elites. 'Een *Belgische* cultuur?' riep Luc Van den Brande, minister-president van het Vlaamse

S.C.M. de Schaepdrijver

is als universitair docent Algemene Geschiedenis van de Nieuwe Tijd verbonden aan de Rijksuniversiteit Leiden. Zij promoveerde in 1990 op *Elites for the capital? Foreign migration to nineteenth-century Brussels*, Amsterdam, 1990, en heeft sindsdien gepubliceerd over de thema's stedengeschiedenis en nationalisme in België. Adres: Vakgroep Geschiedenis, Postbus 9515, 2300 RA Leiden.

gewest, in een recent interview retorisch uit, 'maar dat is toch een contradictio in terminis?'

De politicus reageerde hiermee – enigszins kortzellig – op de 'neo-unitaire reflex' die hij had zien ontluiken na de staatshervorming van medio 1993, die in de zogeheten *Sint-Michielsakkoorden* België had veranderd in een federale staat met vérgaande autonomie voor de eentalige gewesten Vlaanderen en Wallonië plus een uitzonderingsstatuut voor de tweetalige hoofdstad Brussel. De erosie van het oude België en de steeds grotere verwijdering tussen de landsdelen hadden enig meertalig protest uitgelokt, hetgeen de Vlaamse premier bevreemde. Met nadruk zette hij dit 'artificiële belgicisme' af tegen 'ons Vlaming-zijn', dat 'toch een volkomen natuurlijk gegeven zou moeten zijn.'

Artificieel versus *natuurlijk*: deze visie contrasteert België als kunstmatige constructie met Vlaanderen als organische natie. De hervorming van de Belgische staat volgens linguïstische breuklijnen past aldus volledig in een 'natuurlijke evolutie van onze instellingen', zoals Van den Brande het uitdrukt (Van den Brande 1994).

Hier rijst de vraag of een zo 'natuurlijke' evolutie ook 'natuurlijke' grenzen kent. Die grenzen lijken voorsnog niet bereikt. De Sint-Michielsakkoorden mogen dan een voorlopig evenwicht hebben gecreëerd, in het gevecht om het behoud of het verwerven van een achterban wordt de Belgische status quo nog steeds met graagte in de strijd geworpen – zowel in het Waalse politieke pokerspel als ter dichtbevolkte rechterzijde van het Vlaamse politieke spectrum. In Vlaanderen woedt hieromtrent een opmerkelijke twist tussen rekkelijken en preciezen. De onberispelijk Vlaamsgezinde Hugo Schiltz, ex-voorzitter van de Vlaamse Volksunie en een van de

architecten van de staatshervorming, werd onlangs door het katholieke Davidsfonds publiekelijk als 'Belg' bestempeld, hetgeen in deze kringen zoveel betekent als 'slechte Vlaming'.¹ In de dozijnen politieke groeperingen, cultuurverenigingen en 'Aktiekomitees' die samen de Vlaamse zuil uitmaken, wordt de zuiverheid in de Vlaamsgezinde leer bijna uitsluitend aan de graad van antibelgicisme afgemeten. De lauwen dienen dan ook uitgespuwd: met minder dan algeheel separatisme wordt in deze hoek geen genoegen genomen. Reeds vóór 'Sint-Michiël' betwijfelde een editoriaal in de katholieke *Standaard* de noodzaak tot voortbestaan van een Belgische federatie: immers, 'waarom zouden de jongere generaties en de actieve krachten in de samenleving nog geloven in een staat die alleen in leven blijft om de Waalse belangen te dienen?' (Ruys 1991). Het voortbestaan van België is 'de voorname reden voor politieke instabiliteit in dit land', luidt het in een recent pamflet van Davidsfonds/Vlaamse Volksbeweging, dat dan ook besluit met de stelling: 'Hendrik IV kon met reden uitroepen: *Paris vaut bien une messe*. Voor ons is het even duidelijk: *La Belgique ne vaut plus rien*. De Vlaamse belangen zijn redelijk, alles wat die tegenwerkt is onredelijk.' (Jambon en De Roover 1994, 44, 110)

2. De taal is gantsch het volk

Separatisme – het uiteenvallen van België in twee eentalige staten – is de vanzelfsprekende uitkomst van een staatkundig principe: het principe van totale gelijkstelling van taal, natie en staat.

Het oude adagium *De taal is gantsch het volk* blijft een in Vlaams-nationale kringen fervent beleden credo. Taal vormt, zo werd onlangs gesteld in een Davidsfonds-publikatie, 'de onvervangbare expressie van een manier van denken en doen, (een) natuurlijke barrière die voor een cultuur is wat het immuunsysteem betekent voor een organisme' (Daems 1993, 15). Taal, oordeelt *De Standaard*, is het eerste 'groepsscheppende gegeven' na het familieverband, belangrijker dan godsdienst of dynastieke trouw; taalkwesties zijn dan ook 'geen schepping van de romantiek, maar een oud gegeven' (Buisse 1993). Taal verbindt in deze visie mensen tot groep op even organische wijze als bloedverwantschap – waarvan de bindende kracht al even voetstoots aan-

genomen wordt. Deze visie blijkt verspreid ook buiten het centrumrechtse Vlaams-nationalisme: de ex-voorzitter van het linkse *Masereelfonds* poneerde begin 1994 in een polemiek in het fondsblad *Aktief* dat 'de taal de neerslag [is] van de regels die het denken in de groep beheersen', en stelde vervolgens taal en natie zelfs geheel en al gelijk in het axioma: 'Gezien het overwegend belang van de taal en de zeer nauwe band tussen taal en cultuur, is het volk of de natie meestal de belangrijkste en meest permanente sfeer waarbinnen groepssolidariteit zich manifesteert' (Roosens 1994, 20).

Er ligt iets bezwerends in dit veelvuldige wijzen op het essentieel groepsscheppende karakter van taal, zoals ook in Van den Brandes bijna wanhopige verzuchting dat de Vlaamsvoelendheid toch 'een volkomen natuurlijk gegeven zou moeten zijn.' Als iets natuurlijk *zou moeten zijn*, dan is het per definitie dus niet natuurlijk, zoals de logica leert. De prille staatshervorming van België werd dan ook nergens onthaald op – al dan niet georganiseerde – uitingen van volksvreugde. Het overlijden van Boudewijn I in de zomer van 1993 veroorzaakte weer wel een immense en onvoorziene respons; de honderdduizenden burgers bij het koninklijk paleis bedoelden hun eerbetoon ook uitdrukkelijk als Belgisch, zoals uit straatinterviews en condoléanceregisters bleek.

Overigens is dit België-gevoel bij de nationale feesten van 1994 weer in zijn gewone mineurtoon teruggevallen – voor zover Belgicisme bestaat, schijnt het een gevoel te zijn dat zich het liefst a contrario uit. De wil te blijven leven in een staat die een dergelijk enthousiasme van zijn burgers ook niet vraagt, lijkt echter groot; en augustus 1993 bood de onverwachte mogelijkheid om ongerustheid over het uiteenvallen van die staat uit te drukken.

De snelheid waarmee de augustusrouw werd afgedaan als een emotioneel strovuur, een puur royalistische reactie danwel een door de commercie opgezet evenement, maar in elk geval als een fenomeen dat op de een of andere wijze niet wezenlijk de mening van de Belgen over België weerspiegelden, geeft te denken (zie hierover ook Fox 1994, 331). Het als oneigenlijk wegdefinieren van wat hoe dan ook een manifestatie van Belgisch patriottisme mag heten, duidt op de mate waarin het principe van gelijkheid van taal en natie – en dus de definitie van

België als een 'kunstmatige' staat – in steeds bredere kringen van media, politiek en ook geschiedschrijving aanvaard is geworden. De editoria's in de Vlaamse pers weerspiegelen opiniebreed de *communautaire* visie op België; binnen de Franstalige omroep circuleren beleidsnota's die op de 'Waalse eigenheid' als prioriteit voor de programmering wijzen. De politieke partijen zijn allen gesplitst; in Brussel is het grondwettelijk onmogelijk om tweetalige lijsten in te dienen, wat, zoals senator Dierickx van de groene partij Agalev heeft opgemerkt, voor de Hoofdstad van Europa toch bizar mag heten (Dierickx 1994, 160). Deze en andere uitingen van wat wel politieke 'splitstechnologie' wordt genoemd, lijken niet door brede burgerwil gedragen te worden, maar aangezien de communautarisering van de talenkwestie immer garant heeft gestaan voor een in tijden van krapte wonderbaarlijke vermenigvuldiging van politieke mandaten, is het weinig waarschijnlijk dat de klok ooit wordt teruggedraaid.² In de geschiedschrijving ten slotte is de 19e-eeuwse geschiedenis van België grotendeels herleid tot die van een arena voor conflicterende partijen zonder 'nationale' meerwaarde. Zelfs de historicus Henri Pirenne, auteur van de aanvechtbare maar nog steeds indrukwekkende *Histoire de Belgique* (1900-1932), blijkt in de schoot van de Waalse natie teruggevoerd te kunnen worden (Stiennon 1988, 264).³

3. Valt België uit elkaar

De essentialistische visie op taalgroepen als naties per definitie, en de homogeneïsche vooronderstelling dat tweetaligheid in één gebied vanzelf tot conflicten leidt, hebben in de gearticuleerde openbaarheid al lang de macht van de vanzelfsprekendheid verworven.⁴ Hierdoor kent de 'natuurlijke' evolutie van Van den Brande inderdaad geen 'natuurlijke' grenzen meer en blijft het Sint-Michiels-evenwicht eerder op pragmatische dan op principiële grondslag bewaard. Deze slechts pragmatische onderbouwing stelt separatisten in staat om de voorvechters van zelfs een gefederaliseerd België af te schilderen als nostalgici, en hun 'emotionele appels' af te zetten tegen de 'koele realiteit' van de noodzaak tot scheiding.⁵ Van Vlaamse kant wordt met graagte verwezen naar 'transfers' van Vlaams belastinggeld

naar het onbekommerd specialistische gezondheidszorg en andere dure voorzieningen opsouperende Wallonië. Editorialisten van *De Standaard* en het economische weekblad *Trends*, alsook een fanal van politici, ambtenaren en hoogleraren vormen de kern van het in omvang steeds toenemende transfertenkoor. In dit discours vormt België geen sociaal-economische eenheid en heeft het die ook nimmer gevormd.⁶ De stap van het ontwaren van een transferten-'diefstal' (een term van Davidsfonds-voorzitter Van Gerven) naar de eis tot ontmanteling van de unitaire verzorgingsstaat is dan ook klein: steeds luider weerklinkt de roep om federalisering van de sociale zekerheid.

Een dergelijke federalisering zou veel meer betekenen dan de zoveelste technische ingreep in het Belgische staatscorpus. In de jongste honderd jaar Belgische geschiedenis is het moeizaam bevochten sociaal recht geleidelijk een soort morele meerwaarde voor de idee België gaan uitmaken en heeft het waarschijnlijk méér dan het – altijd wat verweesde – onderwijs bijgedragen tot de verbondenheid van de burgers met de staat (aldus een vervolg creërend op het enger burgerlijke 'constitutionele patriottisme' van de eerste decennia na 1830). Bovendien is, zoals de Amerikaanse sociologe Renée Fox heeft opgemerkt, de verzorgingsstaat in zijn huidige gedaante onlosmakelijk verbonden met de morele betekenis van de Tweede Wereldoorlog en van de bevrijding – van de geest van 'sociale solidariteit' die het naoorlogse sociale beleid inspireerde: een reden te meer waarom de kwestie van de federalisering van de sociale zekerheid trekken van een 'nationaal psychodrama' vertoont (Fox 1994, 319).

Het symbolische erfgoed van Tweede Wereldoorlog en naoorlog behelst echter méér boedelstukken dan de sociale zekerheid alleen. Het nog steeds niet afgesloten dossier van de amnestie voor collaborateurs en hun families is nooit uit het publieke debat verdwenen, en is onlangs met verheugde kracht opgedoken. De termen waarin dit debat wordt gevoerd, verdienen enige aandacht. De Leuvense politicoloog Luc Huyse heeft erop gewezen dat het vraagstuk van de collaboratie in Nederland individueel, in België daarentegen in termen van bevolkingsgroepen omschreven wordt: in de verwerking van het Nederlandse oorlogsverleden zijn

het individuele burgers die 'goed' of 'fout' waren onder de bezetting, in België wordt de symbolische schuldvraag aan collectieven gesteld (Huysse 1993, 37; zie ook Huysse en Dhondt 1991). In Nederland verhoogde minister van Volksgezondheid Borst in het najaar van 1994 de subsidies voor geestelijke bijstand aan kinderen van NSB-ouders: de collaboratie als persoonlijk probleem wordt psychologisch aangepakt. Het Belgische oorlogsverleden is in een halve eeuw geheel en al, en op uiterst polemische wijze, tot communautaire kwestie geworden: een Volksunie-lid riep in de Vlaamse Raad van 28 september 1994 op tot verzet tegen de Waalse politici die 'het amnestiedossier gijzelen'. Al geruime tijd wordt voorgesteld de Vlaamse en Waalse gemeenschappen de 'eigen' amnestiekwestie ter hand te laten nemen – niets minder dan een boedelscheiding van het *Verdriet van België* dus, en een ingreep met even ontzagwekkende symbolische draagwijdte als een splitsing van het sociale recht.⁷ De federalisering van een zo fundamenteel punt van staatsrecht zou de legitimiteit van de Belgische staat terdege uithollen. Als namelijk de collaborerende milieus amnestie uit handen van de Vlaamse gemeenschap ontvangen, wordt de schijn gewekt dat de hele schuldvraag met het verdwijnen van België is opgeheven – wat slechts ten aanzien van de Belgische staat oorlogsschuld heette, wordt eerherstel in een autonoom Vlaanderen. Een amnestie als amnesie, die een machtige rechtvaardiging zou vormen voor het antibelgicisme in de Vlaamse beweging.

4. Collaboratie en antibelgicisme: het erfgoed van de oorlog

Het flamingante antibelgicisme heeft alles met de oorlog te maken – met beide wereldoorlogen om precies te zijn. In de herhaalde ervaring van oorlog, bezetting en collaboratie is de idee Vlaanderen lijnrecht tegenover de idee België komen te staan.

Niet dat er vóór 1914 geen Vlaams emancipatiestreven bestond. Sinds de creatie van de Belgische staat was in diverse politieke hoeken – vooral in katholieke kring – een Vlaamse gezindheid gegroeid, die naarmate België moderniseerde, als politieke beweging aan consistentie won (al was er nog eenszins sprake van een Vlaamse partij, omdat het vooral de confessionele tegenstellingen waren die

het openbare leven beheersten).⁸ Het 'Vlaamse' won geleidelijk aan definitieve precisie. In de eerste decennia na de onafhankelijkheid raakte aldus voor Nederlandstalig België de benaming *Vlaanderen* in zwang (een gebied dat dus niet overeenkomt met het historische Vlaanderen, bekend van goedendag en Guldensporenslag); het Vlaams – in de praktijk een verzameling sterk verschillende streektaalen – werd spraakkundig op één lijn gezet met het Noordnederlands. De Vlaamse beweging oefende druk uit op de Belgische staat om paal en perk te stellen aan de heersende 'taalvrijheid' (een regime dat, gegeven het grotere prestige van het Frans, de verfransing van de burgerij in de hand werkte). Zij slaagde erin – zij het uitermate moeizaam – de verfransing van administratie en gerecht in Vlaanderen langzaam terug te dringen. In de loop van decennia van taaie politieke strijd werd de taalkwestie in toenemende mate geterritorialiseerd en gesocialiseerd, en verschoven de flamingante doelen van linguïstische heemschutterij naar sociale emancipatie, van bescherming van het Vlaams naar 'verheffing van het Vlaamse volk'.

Dit 'Vlaamse volk' werd niet geacht tegenover België te staan. Het fin-de-siècle was een tijdperk van pan-Belgisch sociaal en cultureel réveil, waarvan het Vlaamse réveil een vanzelfsprekend onderdeel was. Zoals diverse historici hebben opgemerkt, bleef de Belgische loyaliteit zelfs in de meest militant Vlaamsgezinde kringen onaangevochten (Gubin 1982, 569, 576; Wils 1977, 14). Onbekommerd bestond daar een dubbel bewustzijn: Vlaams voor binnenlands gebruik, Belgisch tegenover het buitenland.

De *Groote Oorlog* bracht hierin verandering. 'Twee vaderlanden, voor ons identiek, bleken plots onverzoenlijk,' zou de romancier Gerard Walschap later over deze omslag in zijn Vlaamsgezinde jeugd schrijven. Waar vóór 1914 zelfs het idee van een bestuurlijke scheiding in de Vlaamse beweging een volstrekt minderheidsstandpunt was, schreef eind 1916 de Gentse hoogleraar Josué De Decker: 'wat is nu *Zelfbestuur*? Is het *bestuurlijke scheiding*? Zo ja, dan zie ik een oneindige taalstrijd in 't verschiet, meer ingewikkeld nog dan vroeger, een jammerlijk misdrijf van de Fransgezinden om ons te foppen. (...) Wij willen zo Vlaams worden als Denemarken

Deens is. Met enkel *bestuurlijke scheiding*, krijgen wij fataal een Fransgezinde wetgevende macht en Fransgezinde ministers, die ons zullen tergen, omdat wij nu eenmaal Germanen zijn.' (De Decker 1916)

De Decker was vóór de oorlog geen figuur van groot belang in de Vlaamse beweging geweest, en al evenmin hoogleraar. Zijn leerstoel had hij in 1916 verworven aan de door de bezetter in het leven geroepen, geheel vernederlandste Gentse universiteit. De massale weigering vanwege het vooroorlogse professorencorps (ook van de Vlaamsgezinde hoogleraren) om medewerking te verlenen, had het Duitse bestuur gedwongen tot rekrutering elders; de leraar oude talen De Decker, lid van de tijdens de oorlog in Brussel gestichte *Vereeniging van Vrienden der Vlaamsche Zaak* en bekend als actief medewerker van het Duitse bestuur, kwam vanzelf in aanmerking. Hij was geheel en al iemand die zich had omhooggewerkt op de gelegenheidsladder geboden door het Duitse bestuur, dat een *Flamenpolitiek* voerde met als doel het land te verdelen door de Vlaamsgezinde Belgen een 'Germaans' besef en een besef van de wezenlijke onmogelijkheid van België bij te brengen. Henri Pirenne (die de oorlogsjaren in Duitse gevangenschap had doorgebracht om zijn verzet tegen de creatie van de bezettingsuniversiteit) omschreef op de eerste verjaardag van de wapenstilstand deze politiek, 'de funeste rassen-theorie van de Duitsers', als een ander soort tegen België gericht Krupp-kanon (Pirenne 1920, 22). Eerder dat jaar had de dichter Karel Van De Woestijne een scherp oordeel uitgesproken over het taalgebruik van De Decker *cum suis*, waarin de als één blok voorgestelde Franstaligen als ervijanden van de 'Germaanse' Vlamingen werden voorgesteld. 'Het rassen-romantisme,' stelde Van De Woestijne, 'hadden wij achter de rug: wij wisten wel, dat wij de werkelijkheid van onze Latijnse kultuur niet konden te niet doen, en wij wensten dit allesbehalve, aangezien die Latijnse kultuur bij een volk dat een Germaanse taal spreekt juist onze merkwaardigste eigenaardigheid uitmaakte.' Hij veroordeelde de Vlaamse collaboratie (het zogeheten *activisme*) om haar domheid in het aanvaarden van deze allang achterhaalde Germaans-Latijnse mystiek terwijl de Vlaamse strijd allang een nuchtere sociaal-economische strijd was geworden, die 'machtig kon bij-

dragen tot België's bloei' (Van De Woestijne 1920).

Het Vlaamse volk zelf voelde zich door het activisme nauwelijks aangesproken. Een massabeweging was de Vlaamse Beweging nimmer geweest: de meeste werklieden ontging de emancipatorische meerwaarde van het gebruik van de 'volkstaal' toch al te enen male (te meer daar ook het *Ollands* een vreemde taal was), en het principe verbleekte al helemaal tot abstractie vergeleken bij de dagelijkse bezettingspraktijk van massale wegvoering van arbeiders naar Duitse werkkampen. 'Het volk wil België, België bovenal', noteerde een van De Deckers collega-hoogleraren bezorgd. Ook in Vlaamsgezinde kringen werd de collaboratie in hoofdzaak afgewezen; en zelfs onder de activisten waren de radicale antibelgicisten in de minderheid (Wils 1974).

De Vlaams-Belgische loyaliteit zou echter tijdens het interbellum eroderen. De teleurstellingen van de naoorlog in het geruïneerde land, het sterker francofoon geworden karakter van het Belgisch patriotisme, de polariserende werking van de in de loopgraven ontstane Vlaamse Frontbeweging en, in een later stadium, de invloed in Vlaams-nationale kringen van de grootnederlandse geschiedschrijving, zouden alle de Vlaamsgezindheid in de richting van antibelgicisme doen opschuiven, waarbij de lauwen één voor één uit de beweging werden geroyeerd of anderszins gemarginaliseerd.⁹ De activisten in ballingschap stortten zich in een virulent antibelgische campagne: 'de neo-belgicisten,' fulmineerde de naar Nederland uitgeweken De Decker in een hoofdartikel van zijn tijdschrift *Vlaanderen*, moesten 'met striemende zweepslagen de Vlaamse tempel uitgedreven' worden (De Decker 1925).

Aldus ontstond een flamingante subcultuur die een voedingsbodem bleek voor de hernieuwde, groot-schaliger collaboratie van de Tweede Wereldoorlog. Niet dat de collaboratie in Vlaanderen grootschaliger is geweest dan elders; zeker in vergelijking met Nederland was dat niet het geval. Wél bood het antibelgische flamingantisme van het interbellum een coherente ideologische onderbouw: een ideologie waarin het partij trekken met een 'Germaans broedervolk' tegen de Belgische staat welhaast als een plicht voor de goede Vlaming voorkwam. De naoorlogse strafprocessen tegen de collaborateurs

zouden het antibelgicisme in de – politiek sterk verzwakte – Vlaamse Beweging krachtig aanwakken. Zoals hierboven reeds vermeld, treedt dit oud zeer de jongste tijd meer op de voorgrond; de naoorlogse periode wordt tegenwoordig veelzeggend genoeg aangeduid als ‘de repressie’, waarmee een consensus lijkt bereikt over het onrechtvaardige karakter ervan.¹⁰

5. Een ‘natuurlijk’ verval van België

Een halve eeuw geleden bestond deze consensus nog niet. Na de bevrijding moest de Belgische politie de collaborateurs tegen straatgeweld beschermen; de in 1949 opgekomen ‘Vlaamse Concentratie’-lijst, een anti-repressieplatform, leed een verpletterende nederlaag zelfs in Antwerpen (nochtans bolwerk van Vlaams-nationalisme) (Bosman 1989, 248).

Het naoorlogse herstel van België leek solide – zelfs exemplarisch. In het voorwoord van deel XII van de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* uit 1958 wijdde Jan Romein een paragraaf aan wat hij zag als het grootste nadeel van de contemporaine geschiedenis: de ‘lijn’ van de gebeurtenissen in de tegenwoordige tijd zou moeilijk te onderscheiden zijn, aangezien men de toekomst niet kent. Dit terwijl men voor eerdere tijdperken de ‘uitslag’ wel kent, aldus Romein, en dus de ‘voortekenen’ ervan ‘als leidraad kan nemen bij het schetsen van de grote lijn’. En het voorbeeld dat hierbij gegeven wordt is – België. Het is niet moeilijk, schreef Romein, om ‘de wording van de Belgische natie als grondfenomeen van de Belgische geschiedenis in de negentiende eeuw te onderkennen, wanneer men eenmaal weet, dat die natie de twee zwaarste crises die haar bestaan in onze eeuw op het spel zetten – de beide wereldoorlogen – als natie glansrijk te boven is gekomen’ (Romein 1958, X).

Het lijkt vandaag de dag nauwelijks voorstelbaar dat een historicus het in 1958 zo vanzelfsprekend over ‘de Belgische natie’ en de glansrijk doorstane proef van twee bezettingen kon hebben. Zeven jaar daarvoor was Leopold III afgetreden na een buitengewoon pijnlijke controverse rondom zijn Duits-vriendelijke rol tijdens de bezetting. België leek hierbij verdeeld in twee kampen, met een katholiek

en koningstrouw Vlaanderen (waar 72% in een referendum vóór de vorst stemde) aan de ene, en een rood, rebels Wallonië (waar slechts 42% Leopold op de troon wilde) aan de andere kant. Hoewel de Vlaamse vorstentrouw niet noodzakelijk een de collaboratie vergoelijkende houding weerspiegelde, is deze ‘koningskwesitie’ naderhand als de eerste manifestatie van ‘s lands gespletenheid over oorlog en collaboratie de collectieve en historische verbeelding ingegaan (zie over de kwestie onder anderen Stengers 1980 en Theunissen 1984).

Reeds in 1982 wezen de samenstellers van de nieuwe *Algemene geschiedenis der Nederlanden* Romein dan ook terecht en prefereerden zelf in hun behandeling van de periode van de beide wereldoorlogen veel meer aandacht te schenken aan de ‘spanningen, die de cohesie van de Belgische staat zwaar hebben aangetast’, aldus blijkt gevend van een ‘grotere rijpheid in de beoefening van de eigentijdse geschiedenis’ (Blok et al. 1982, 11).

Is dit verwijt aan de oudere *Algemene Geschiedenis* wel helemaal gerechtvaardigd? Het is toch interessant op te merken dat Romein deze nu zo bizar schijnende conclusie in 1958 kón trekken zonder dat dit hem door collegae-medewerkers als een enormiteit werd aangemerkt. Wellicht kwam Romeins zienswijze overeen met een toen nog aanvaard België-beeld. Een beeld dat nu, zoals reeds eerder opgemerkt, geheel en al verdwenen lijkt, ook in de historiografie; de nieuwe *Algemene Geschiedenis* hanteert dan ook een veel meer gefragmenteerde visie op België.

De vraag is, of hiermee niet een omgekeerde vergissing van *adumbratie* wordt begaan: dat er vanuit een taalkundig opgedeelde actualiteit terugblikkend wordt gezocht naar – om een Romeinse term te gebruiken – ‘voortekenen’ van linguïstische onverenigbaarheid. De wereldoorlogen, en meer nog de herinnering aan die oorlogen, mogen op lange termijn een ontbindend effect op het openbare leven hebben gehad, maar daarom is met terugwerkende kracht elk fenomeen in de Belgische geschiedenis nog geen ‘voorteken’ van de desintegratie van de natie. Deze – nog onvoltooide – desintegratie is een *historische* ontwikkeling en dient als dusdanig te worden begrepen. Zij is geen *essentieel* gegeven, ‘nu eenmaal’ voortvloeiend uit het oergegeven van ‘s lands tweetaligheid en in biologische termen –

'natuurlijke evolutie', 'natuurlijk gegeven' – te vatten. De allerrecentste geschiedenis van België laat zien waartoe de perverse logica van een te ver doorgeschoten etnisch-linguïstisch denken voeren kan: *van de taal is gantsch het volk naar eigen volk eerst*.

Noten

1. Zie *Knack*, 12 juli 1994, 14. De nieuwe NATO-voorzitter Willy Claes werd in het Vlaamse economische weekblad *Trends* om zijn verdediging van de Sint-Michielsakkoorden als eindpunt van de federalisering voor 'rabaat unitarist' geschilden.

2. Sinds de Sint-Michiels hervorming kent België:

– een federale regering (15 ministers, een onbepaald aantal staatssecretarissen), een Kamer (150 leden) en een Senaat (71 leden);

– een Vlaamse regering (11 ministers), een Brusselse gewestregering (5), een Waalse gewestregering (7), een Franse gemeenschapsregering (4), een Duitse gemeenschapsregering (3);

– een Vlaamse Raad (118 leden), een Brusselse Hoofdstedelijke Raad (75), een Waalse Gewestraad (75), een Franse Gemeenschapsraad (94) en een Duitse Gemeenschapsraad (25).

België heeft de grootste overheidsschuld van de Europese Unie.

3. Uit de schoolboekjes van Franstalig België blijkt een algehele fragmentatie van het geschiedbeeld: sinds 1949 is de geschiedenis van België uit beeld verdwenen ten voordele van een algemeen of juist lokaal-regionaal perspectief: de indruk is die van een serie 'microscopische preparaten, zonder onderling verband' (Hoebanx 1981, 80). Een dergelijke fragmentatie – met als onvermijdelijk gevolg een erosie van het historisch besef überhaupt – is ook in Vlaanderen vast te stellen (zie Tollebeek 1994).

4. Over de in dit verband zeer nuttige begrippen *essentialisme* en *homogenisme*, zie Blommaert en Verschueren 1992a. Van dezelfde auteurs verscheen ook een briljante studie over de onuitgesproken vooronderstellingen achter de *problematisering* van de multiculturele samenleving in Vlaanderen en België (Blommaert en Verschueren 1992b).

5. Het schrijft wordt deze stelling in de rechtse en centrumrechtse pers verwoord, maar ook de rest van het spectrum laat zich niet onbetuigd. Drie jaar geleden stond reeds in de centrumlinkse *Morgen* te lezen dat 'kalm, onthecht bijna, wordt vastgesteld dat (...) nu maar moet begonnen worden met de ontmanteling van deze staat. In schril contrast tot die zakelijkheid en die onthechting staan de emotionele jammerklachten van hen die vinden dat het land persé moet worden bijeengehouden' (Clijsters 1991). In het 'onafhankelijk progressief weekblad' *Markant* was onlangs sprake van belgicistische 'achterhoedegevechten' waarbij 'paniekscenario's' zouden worden voorgespiegeld 'die het debat niet echt zindelijk bijsturen' en blijken geven van 'een merkwaardige conservatieve opvatting over de politiek' (Leduc 1994).

6. *Transfers tussen Vlaanderen en Wallonië gisteren en vandaag* luidde de titel van een door de liberale partij in Brus-

sel op 25 november 1994 georganiseerd colloquium, het recentste in de lange rij congressen over de kwestie. Een van de gastsprekers was de hoogleraar economische en sociale geschiedenis Juul Hannes (Vrije Universiteit Brussel), die ontkende dat in de 19e eeuw het industriële Wallonië juist het verarmde Vlaanderen fiscaal zou hebben gesteund (een centraal argument van de Waalse politici in de transfertenkwestie).

Ook op andere vlakken blijkt hoe weinig België door de aparte gewesten en gemeenschappen nog als een economische eenheid wordt gezien: een voorbeeld is de kortstondige weigering van het Waalse gewest van december 1994, bouwvergunningen te verstrekken voor de aanleg van de HST-verbinding Parijs-Brussel – wat de aanleg met twee jaar zou hebben vertraagd en de toch al noodlijdende nationale spoorwegaanleg 250 miljoen gulden aan gedeelde inkomsten zou hebben gekost.

7. Het is niet ondenkbaar dat in de nabije toekomst vanuit Vlaamse hoek aan de Franse gemeenschap zal worden voorgesteld de federalisering van de sociale zekerheid te laten rusten in 'ruil' voor die van het amnestiedossier.

8. Vandaar het liberaal-flamingante motto 'Liever Fransch dan paepsch!' (Gubin 1982, 572).

9. Verder rukte de Vlaamsgezindheid sterk naar rechts op: liberale en socialistische elementen werden door katholieke verdrukt. Opvallend is ook de verschuiving naar kleine steden en het platteland, weg van de grote steden; zo verdween het Brusselse liberale flamingantisme (Wils 1985).

10. Sinds het essay van de linkse filosoof Ludo Abicht (1994) lijkt er, zoals *De Standaard* verheugd noteerde, van links naar rechts een consensus over Vlaamse amnestie te bestaan. De studie van Huyse en Dhondt (1991) is het meest gedegen werk over deze kwestie; toch valt ook hier een zekere apologetische toon op, die een criticus deed opmerken dat 'the authors' condemnation of the flaws of the early days of the repression seems excessive' (W. Warmbrunn in *American Historical review*, oktober 1994). De aandacht voor de naoorlogse periode heeft in Vlaanderen de aandacht voor andere aspecten van de oorlog immer overschaduwd, zo werd gesteld in een programma van het Israëlische gemeenschap van België (BRTN-televisie, 17 oktober 1994) over het Museum voor Deportatie en Verzet – veelzeggend genoeg een museum dat nog opgericht moet worden.

Literatuur

- Abicht, Ludo, 1994, *De zure druiven van de oorlog. Amnestie of verzoening?* Antwerpen-Baarn.
 Blok, D.P., et al., red., 1982, *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* deel 15, Bussum.
 Blommaert, Jan, en Jef Verschueren, 1992a, 'The role of language in European nationalist ideologies', *Pragmatics* 2: 3, 355-375.
 Blommaert, Jan, en Jef Verschueren, 1992b, *Het Belgisch migrantendebat. De pragmatiek van de abnormalisering*, Antwerpen.
 Bosman, L., 'De Vlaamse Beweging na 1945: actualisering van de historische dualiteit', in: Els Witte et al., *Tussen*

- restauratie en vernieuwing. *Aspecten van de Belgische naoorlogse politiek (1944-1950)*, Brussel 1989, 225-259.
- Brande, Luc Van den, in: *Humo*, 24 februari 1994, 36-38.
- Buyse, Axel, in: *De Standaard*, 21 oktober 1993.
- Clijsters, Edi, in: *De Morgen*, 14 oktober 1991.
- Daems, Sooi, 1993, 'Woord vooraf', in: Peter de Roover et al., *Tussen taal en staat. Vooruitkijken voor Vlaanderen*, Leuven, 7-18.
- Decker, Josué De, 1916, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 29 december 1916.
- Decker, Josué De, 1925, in: *Vlaanderen*, 12 september 1925.
- Dierickx, Ludo, 1994, 'Nationalisme in België', in: Jan Blommaert en Raymond Detrez, ed., *Nationalisme: kritische opstellen*, Berchem, 151-171.
- Fox, Renée C., 1994, *In the Belgian Château. The spirit and culture of a European society in an age of change*, Chicago.
- Gubin, Eliane, 1982, 'Flamingantisme et patriotisme en Belgique au XIXe siècle', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 95, 558-576.
- Hoebanx, Jean-Jacques, 1981, 'L'histoire de Belgique dans quelques manuels scolaires', in: Hervé Hasquin ed., *Histoire et historiens depuis 1830 en Belgique* Brussel, 61-80.
- Huyse, Luc, in: *Knack* 23 (20), 19 mei 1993, 37.
- Huyse, Luc, en Steven Dhondt, 1991, *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven.
- Jambon, Jan, en Peter de Roover, 1994, *Vlaanderen staat in Europa*, Leuven.
- Leduc, Mireille, in: *Markant*, 1 september 1994.
- Melikian, Souren, 'Belgian reply to Impressionism', *International Herald Tribune*, 23 juli 1994, 7.
- Pirenne, Henri, *La nation belge et l'Allemagne* (rede uitgesproken bij de opening van de Gentse universiteit, 11 november 1919), Gent 1920, 22.
- Romein, Jan, 1958, 'Inleiding' tot J.A. Van Houtte et al., *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, deel XII: *In de schaduw van twee wereldoorlogen (1914-1945)*, Zeist: Antwerpen 1958, IX-XXVII.
- Roosens, Antoon, 1994, 'Nationale identiteit en multiculturele samenleving. Een standpunt', *Aktief* 19: 1 (januari), 19-24.
- Ruys, Manu, 1991, editoriaal in: *De Standaard*, 4 oktober.
- Stengers, Jean, 1980, *Aux origines de la question royale: Léopold III et le gouvernement. Les deux politiques belges de 1940*, Parijs-Gembloux.
- Stiennon, J., 1988, 'Le sentiment national wallon', in: Jan Craeybeckx ed., *1585: op gescheiden wegen*, Leuven, 255-268.
- Theunissen, Paul, 1984, *1950: de ontknoping van de koningskwestie*, Antwerpen-Amsterdam.
- Tollebeek, Jo, 1994, 'Identiteit en vervreemding. Historisch besef in Vlaanderen', in id., *De ijkmeesters. Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België*, Amsterdam, 141-153.
- Wils, Lode, *Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven 1974.
- Wils, Lode, 1977, *Honderd jaar Vlaamse Beweging, deel I: Geschiedenis van het Davidsfonds tot 1914*, Leuven.
- Wils, Lode, 1985, *Honderd jaar Vlaamse Beweging, deel II: Geschiedenis van het Davidsfonds 1914 tot 1936*, Leuven.
- Woestijne, Karel Van De, 1992, in: *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 23 februari 1919. Herdruk in: Ada Deprez ed., *Karel Van de Woestijne: verzameld journalistiek werk*, deel 9, Gent, 562-563.